

AZ AGGTELEKI-BARLANG MEGJELENÉSE A FÖLDRAJZI SZAKIRODALMUNKBAN

A legutóbbi időkig úgy tartotta számon a szakirodalom hogy az Aggteleki-barlangról az első irodalmi említés 1781-ből marad fenn, amikor a Pozsonyban megjelenő *Ungarisches Magazin*ban név nélkül leírás jelent meg a barlangról. (1)

A Karszt és Barlang 1968. évi I–II. számában *Schönviszky László* számolt be (2) arról, hogy *Turóczi László* jezsuita tanár *Ungaria suis cum regibus compendio data* című, 1768-ban Nagyszombatban kiadott munkájában (3) találjuk az Aggteleki-barlang első irodalmi adatát, amelyre később *Korabinszky* is hivatkozott. (4)

Az érdekes adat alaposabb vizsgálata során arra a furcsa megállapításra jutottam, hogy Aggtelek neve *Turóczi* említett munkájának első, 1729. évi kiadásában (5) nem szerepel, de az 1768. évi nagyszombati kiadásba nem pótlásképpen került bele, hanem úgy, hogy a korábbi kiadásban ugyanezen a szöveghelyen a *füleki Várhegy barlangja* szerepelt és a szerző a *Füleki barlangról* szóló leírást érintetlenül hagyta, csupán a barlang nevét írta át *fülekiről* *aggtelekire*. Ez a szakirodalomban szokatlan eljárás további kutatásra ösztönzött. Ennek során megállapítottam, hogy *Turóczi*, a *Füleki-barlangról* szóló leírást *Wernher György: De admirandis Hungariae aquis* című híres munkájából (6) vette át betű szerint, de kevés szerencsével, ugyanis a kitűnő *Wernher* ezúttal tévedett: a *füleki Várhegyben* nincs és nem is volt soha barlang. Erre azonban nem *Turóczi* jött rá. A névváltozás okát *Turóczi* könyvének két kiadása közötti időben kellett keresnem.

A probléma megoldását *Bél Mátyás* nagy művének, a *Notitia Hungariae novae historica geographico*-nak IV. kötetében találtam meg. (7) *Bél Mátyás*, a forrásmunkákból dolgozó *Turóczival* ellentétben, földrajzi munkáit az írott források mellett gondos terepbejárásokra, helyszíni adatgyűjtésekre is alapozta. Élete főműveként Magyarország földrajzának részletes leírását tűzte célul maga elé. Ennek a sok kötetre tervezett műnek a megírásához többéves országjárásra indult és adatgyűjtésre küldte fiait és tanítványait is. A nagy munkának csak öt folio kötete jelent meg a többi anyag, ezek között Gömör megye leírása is, már nem került kinyomtatásra. Ezért nem kerestem eddig senki ebben a nagy műben adatot az Aggteleki-barlangra.

A *Turóczi*-féle névcseré tisztázása érdekében, sok más korábbi munka áttanulmányozása mellett, sorra vettem *Bél Notitiáját* is és *Füleki várának* leírása után, a IV. kötet 17. oldalán terjedelmes fejtegetést találtam, melyben *Bél* megállapítja, hogy *Wernher* tévedett, amikor *Füleki-barlangról* írt, (8)

mert ott barlang nincs és nyilvánvaló, hogy azelőtt sem volt. Az látszik valószínűnek — szögezte le *Bél Mátyás* —, hogy *Wernher* a Gömör megyei *Aggtelek* barlangjára vonatkozó adatait közölte tévesen *Füleki* neve alatt.

Bél a *Notitia* IV. kötetében, *Nógrád megye* leírása általános részének a természeti földrajzi viszonyokkal foglalkozó első fejezete X. §-ában „*Csodálatos vizek és Wernher tévedése ezekkel kapcsolatban*” cím alatt — magyarul fordítva — a következőket írja: „Ami a csodálatos vizeket illeti, ezek közül kevesebbről írhatunk, mint amit ez a hegyvidék ígérni látszott. Ugyanis a *Füleki-barlangot*, amelyről *Wernher* és az ő nyomán *Behamb*, (9) valamint más leírók (10) megemlékeztek, sehol sem fogod megtalálni. *Wernher* ezt írta: «*Füleki váránál, Nógrád megyében barlang van, amelyben a felülről csepegő víz nyomban megszilárdul. Sőt látható ott emberi alakokhoz hasonló, ilyen csepegésből képződött köveket sorakozni. A színük fehér és nem csak maguk fehérek, de porrátorva a festőknek fehér festékként is hasznát hajtának*». Ma semmi nyoma sincs sem a követ építő víznek, sem a barlangnak az egész vidéken, még kevésbé a *füleki* határban. Ha csak azt nem hisszük, hogy a barlang összeomlott és ezeket a természeti csodákat is maga alá temette, vagy hogy talán valami idegen elszállította megyénkől, akkor fel kell tételeznünk, hogy *Wernher* tévedésből írt *Füleket* a Gömör megyei *Aggtelek* falu helyett. Ott ugyanis pontosan ilyenféle, roppant méretű barlang látható, telistele a természet számtalan csodájával.”

Az országot kitűnően ismerő *Bél Mátyás* alighanem fején találta a szöveget. A nem létező *Füleki-barlangról* szóló leírás valában pontosan az *Aggteleki-barlangra* illik rá. A névelírást pedig valószínűsíti a két név akkori írásának rendkívül hasonlósága. Könnyen elképzelhetjük, hogy egy régebbi német kézíratos munkát olvasott tévesen, vagy gót betűkkel írt jegyzeteinek tisztázása során nézte el a talán rosszul olvasható kéziratot *Wernher* (vagy tollnoka) és így került az akkori írásmódnak megfelelően *Agg Telek* helyére *Arx Filek*, vagyis *Füleki vára*. A gót betűs írásban ugyanis, különösen a kézírásban az x a g-hez nagyon hasonló betű, melynek szára, akár a g-nek a sor alá nyúlik. A tévedés csak a kézíratos jegyzetek feldolgozása során történhetett és nem a nyomdai szedésnél, mert a mű nyomdába került végleges szövegében az *Arx Filek*, *Füleki vára* említéséhez már hozzáfűzte a szerző, hogy *Nógrád megyében* fekszik.

Bél Mátyás *Wernher* tévedését helyreigazító publikációja, a *Notitia* 1742-ben történt megjelenése utáni években *Turóczi László* könyvének két újabb kiadása is megjelent: 1743-ban Nagyszombatban és 1744-ben Kassán. (11.) Úgy látszik azonban,

gyaráztam a Turóczy féle könyv Katona István által átdolgozott 1768. évi kiadásában Aggtelek nevének megjelenését, azt Katona István közvetve maga is megerősíti, amikor a könyvnek a hegyekről szóló fejezetében leírja, hogy ő Bél Mátyásnak az ország vármegyéiről írt munkájából sok adatot átvett. (14.)

Tehát nem a korábban elhunyt Turóczy László, hanem Katona István tudós professzor érdeme, hogy Bél Mátyás nyomán Aggtelek neve 1768-ban egy olyan kisebb terjedelmű kézikönyvbe is bekerült, amelyet — amint ez Korabinsky Lexikonjából is kiténik — már szélesebb körben forgattak.

Bél Mátyás eredeti megállapítása viszont, amelyet nagyterjedelmű művében publikált, úgy feledésbe merült, hogy azt most, több mint két évszázad múltán újra fel kellett fedezni.

Bél Mátyás helyesbítő észrevételének felkutatása után megállapíthatjuk, hogy — jelenlegi ismereteink szerint — Aggtelek barlangjának első hiteles, névszerint is pontos említése a nyomtatott irodalomban 1742-ben, Bél Notitiájának IV. kötetében történt. Ha pedig elfogadjuk, és meggyőző érvelése alapján el kell fogadnunk Bél Mátyás alaposan indokolt megállapítását, hogy Wernher könyvében Arx Filek helyett Aggteleket kell olvasnunk, akkor a *Baradla — ha elírás folytán hibás néven is — a nyomtatott szakirodalomban 1549 óta szerepel.*

Ezek után még nagyobb sajnálattal gondolhatunk arra, hogy a Notitia Gömör megyét leíró kötet már nem jelent meg, mert abban Bél Mátyás nyilván bővebb leírást közölt volna a Baradláról.

A Notitia IV. kötetének 17. oldala Aggtelek barlangjának első nyomtatott említésével

MEMBRVM I. PHYSICVM.

17

vertit. An vero ideo, cum fonte *Roytschenfi*, quod meus tunc hofpes, voluit, conferti debeat, non audemus adfirmare. Fontes acidos hucusque vidimus.

§. X.

AD aquas admirandas, quod adtinet, pauciores earum potuimus notare, quam id montana hæc regio, spondere videbatur. Nam, quod *Filekiensî* antro WERNHERVS, & ex hoc BEHAMB, atque exscriptores alii, meminerunt, id nusquam reperias. WERNHERI (*k.*) verba hæc sunt: *Ad arcem Filek, in Comitatu Neogrâd, specus est, in quo superne desfillans aqua, continuo durefcit. Ibi vero videas, ceu statuas hominum consistere saxa, ex hac desfillatione concreta. Albus his color est, nec per se tantum sunt alba, sed etiam coloris albicantis rsum, trita, pictoribus præbent.* Nullum hodie, siue lapidescentis huius aquæ, siue antri vestigium, in tota prouincia, nedum in agro *Filekiensî*, exstat. Nisi credamus, aut specum collapsum esse, istosque naturæ lusuf, sepultos, aut certe peregrinum portentum, Comitatu nostro, WERNHERVM intulisse, errore inductum, vt pro *Agtelek*, vico Gömorienfium, *Filek* posuerit. Nam illic omnino, ingens istiusmodi antrum visitur, multis naturæ prodigiis refertum. Hoc silendum non est, in vico

Aquæ admirandæ,
& circa hæc
Wernheri error:

IRODALOM

1. X. Y.: Nachricht von einer merkwürdigen Höhle. Ungarisches Magazin. I. évf. 1781. p. 77—79.
2. SCHÖNVISZKY LÁSZLÓ: A Kárpát-medence legrégebben ismert jégbarlangja. Karszt és Barlang. 1968. I-II. p. 11—16.
3. FURÓCZI LÁSZLÓ: Ungaria suis cum regibus compendio data. Nagyszombat, 1768. p. 302.
4. KÖRABINSKY J. M.: Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn. Pozsony. 1786. p. 5—6.
5. FURÓCZI LÁSZLÓ: Ungaria stb. Nagyszombat. 1729.
6. WERNHER G.: De admirandis Hungariae aquis. Basel. 1549.
7. BÉL MÁTYÁS: Notitia Hungariae novae historico geographica. IV. kötet. Wien. 1742. p. 17.
8. BÉL Mátyás a Füleki-barlang említésénél lapalji jegyzetben Wernher művének a *Rerum Hungaricarum scriptores varii. Historici, geographici. című gyűjteményes munkában* megjelent kiadására hivatkozik. Kiadta: Bongarsius J., Frankfurt. 1600. p. 601.
9. BEHAMB J. F.: Notitia Hungariae antiquo-modernae. Strassburg. 1676.
10. SCHÖDEL M.: Disquisitio historico-politica de regno Hungariae. Strassburg. 1629. 2. kiadás: Strassburg. 1630. ZEILLEK M. és más Wernher idéző szerzők munkáit Schönviszky hivatkozott dolgozatában említi.
11. FURÓCZI LÁSZLÓ: Ungaria stb. Nagyszombat. 1743. Kassa. 1744.
12. SZINYEI JÓZSEF: Magyar írók élete és munkái. V. kötet, Budapest. 1897. p. 1197—1202. és XIV. kötet, Bp. 1914. p. 581—582.
13. Magyar Életrajzi Lexikon. Budapest. 1967. I. kötet p. 877.
14. i. m. p. 320.

DIE ERSTE ERWÄHNUNG DER AGGTELEK-HÖHLE IN DER GEOGRAPHISCHEN FACHLITERATUR

Die Bibliographie wusste es bis jetzt so, dass László Turóczy in seinem im Jahre 1768 herausgegebenen geographischen Werk *Ungaria suis cum regibus compendio data* von der Aggteleker Höhle als erster schrieb.

Der Verfasser hat im Laufe seiner Untersuchungen festgestellt, dass Mátyás BÉL im 1742 erschienen IV. Band seines Werkes *Notitia Hungariae novae historico geographica* schon die Aggteleker Höhle erwähnt. BÉL macht in seinem Werk auch darauf aufmerksam, dass es setzt Georgius Wernhers im Jahre 1549 erschienenem Buch *De admirandis Hungariae aquis* und nach dem durch zweihundert Jahre lang in allen geographischen Werken über Ungarn, durch Verschreiben statt die Höhle *Ag Telek*, die Höhle *Arx Filek* geschrieben ist, obwohl in der Umgebung der Füleker Burg es keine Höhle gibt und die Beschreibung doch eindeutig auf die Aggteleker Höhle. passt.

So — laut unserer heutigen Kenntnisse — ist das Jahr der ersten zuverlässigen literarischen Erwähnung der Aggteleker Höhle 1742. Und wenn wir die vollkommen begründete Feststellung akzeptieren, dass es in Wernhers Werk durch Verschreiben statt „*Ag Telek*“ zu „*Arx Filek*“ gekommen ist, dann kommt die Aggteleker Höhle in der gedruckten Literatur seit 1549 vor.

Появление названия пещеры Аггтелек в географической литературе

По библиографическим данным до сих пор считалось что о пещере Аггтелек впервые писал Ласло Туроци в географической работе „*Ungaria suis cum regibus compendio data*“, изданной в 1768-ом году. В ходе исследований автор пришёл к тому, что о пещере Аггтелек писалось уже в IV-ом томе работы Матяша Бел „*Notitia Hungariae novae historico geographica*“ изданной в 1742-ом году. В своей работе Бел обращает внимание на то, что вслед за появлением в 1549-ом году работы Георгиуса Вернера „*De admirandis Hungariae aquis*“ в течение двухсот лет во всех географических работах о Венгрии по случайной ошибке вместо пещеры *Ag Telek* фигурирует пещера *Arx Filek* хотя в окрестности крепости Фюлек нет и не было никакой пещеры, и описание явно относится к пещере Аггтелек.

Итак, по нынешним знаниям, год первого достоверного упоминания Аггтелекской пещеры в литературе — 1742. А если соглашаемся в вполне обоснованном утверждении Матяша Бел о том, что в книге Вернера *Arx Filek* вместо *Ag Telek* стоит из — за опечатки, то пещера Аггтелек в печатной литературе фигурирует с 1549-го года.

APERO DE LA GROTO AGGTELEKI EN LA GEOGRAFIA LITERATURO

La bibliografio registris ĝis nun, ke pri la groto Aggteleki unua foje László Turóczy skribis en la 1768 eldonita verko „*Ungaria suis cum regibus compendio data*“.

La aŭtoro esplorante konstatis, ke Mátyás BÉL jam en la IV-a volumo (aperis en 1742) de la verko „*Notitia Hungariae novae historico geographica*“ skribis pri la groto Aggteleki. En la verko BÉL atentigis, ke en la en 1549 aperinta libro de Georgius Wernher „*De admirandis Hungariae aquis*“ (kaj surbaze de tiu verko dum 200 jaroj en ĉiu geografia verko skribita pri Hungarlando) konsekvence de skriberaro „groto de *Arx Filek*“ staras anstataŭ „groto de *Ag Telek*“, kvankam en la ĉirkaŭaĵo de la fortikaĵo Fülek ne egzistas kaj neniam egzistis groto, kaj la priskribo sendube konvenas al la groto Aggteleki.

Do — laŭ la nuntempa kono — la jaro de la unua autentika literatura mencio de la groto estas 1742. Kaj akceptante la kompletan fundamentitan kons-tatadon de Mátyás BÉL, ke en la verko de Wernher konsekvence de skriberaro staras *Arx Filek* anstataŭ *Ag Telek*, la groto Aggteleki estas konata en la presita literaturo ek de 1549.